

Infravörös spektroszkópai analitikai módszerek

- Kémiai elemzések (min. és menny.) általános módszere:

Jelképző folyamat keresése

M(inta) + R(eagens) → (köölcsönhatás, reakció) →

M(inta)' + R(eagens)' → változás(ok) mérése → ... →

→ Analitikai Jel: $J = f(c_i)$, $J = f(\underline{c})$, $\underline{J} = f(c_i)$, $\underline{J} = f(\underline{c})$

Reagens: anyag (reaktáns) avagy elektromágneses (EMS) hullám.

Infravörös spektroszkópai analitikai módszerek: R és/vagy R'=IR

a) R=IR és R'=IR', (köölcsönhatás során λ , ν állandó, abszorpció)

→ FTIR-spektroszkópai/FTIR-spektrometriás módszerek;

b) R és R' nem biztos, hogy IR (sőt λ , ν sem állandó), de megváltozásuk $\Delta R = R' - R = \pm IR$ éppen beesik az IR-tartományba

→ Raman-spektroszkópia

- 0.lépés: Minőségi azonosítás, megbizonyosodás az adott komponens jelenlétéről

- 1.lépés: Kalibrációs görbe: $J = f(c_{i, \text{ismert}})$ kimérése

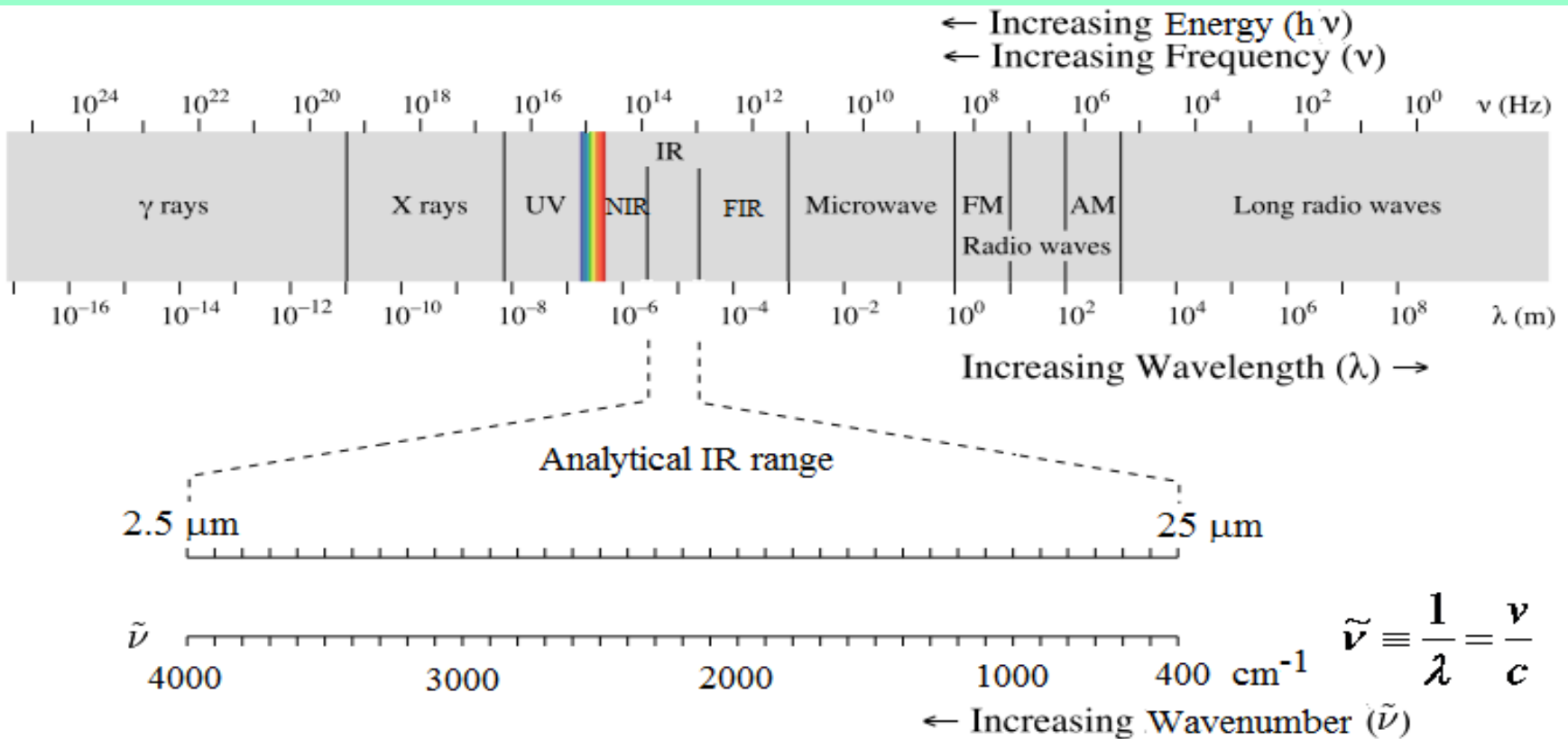
- 2.lépés: Mérés és visszakövetkeztetés (a kalibrációs görbe inverz használata)

$c_i = f^{-1}(\underline{J})$, az inverz-függvényképzés akkor és csak akkor lehetséges, ha a kalibrációs görbe szigorúan monoton függvénye a koncentráció(k)nak.

(Fourier transzformációs) infravörös spektroszkópia (FTIR)

IR-tartományok (mik gerjesztődnek, hullámszám-tartományok):

- közeli IR (NIR, kombinációk+felhangok): $12820 - 4000 \text{ cm}^{-1}$ (780 nm-2,5 μm)
- analitikai IR (karakterisztikus rezgések) : $4000 - 400 \text{ cm}^{-1}$ (2,5 – 25 μm)
- távoli IR (FIR, rácsrezgések): $400 - 40 \text{ cm}^{-1}$ (25 – 250 μm)

(Fourier transzformációs) infravörös spektroszkópia (FTIR)

- Kölcsönhatás: elnyelés (abszorpció), a tükröződés, diffúz reflexió, szóródás, törés, teljes visszaverődés elhanyagolásával); az áteresztés, ami jól mérhető!
- Spektrum: $\tilde{\nu}$ = hullámszám (wavenumber)

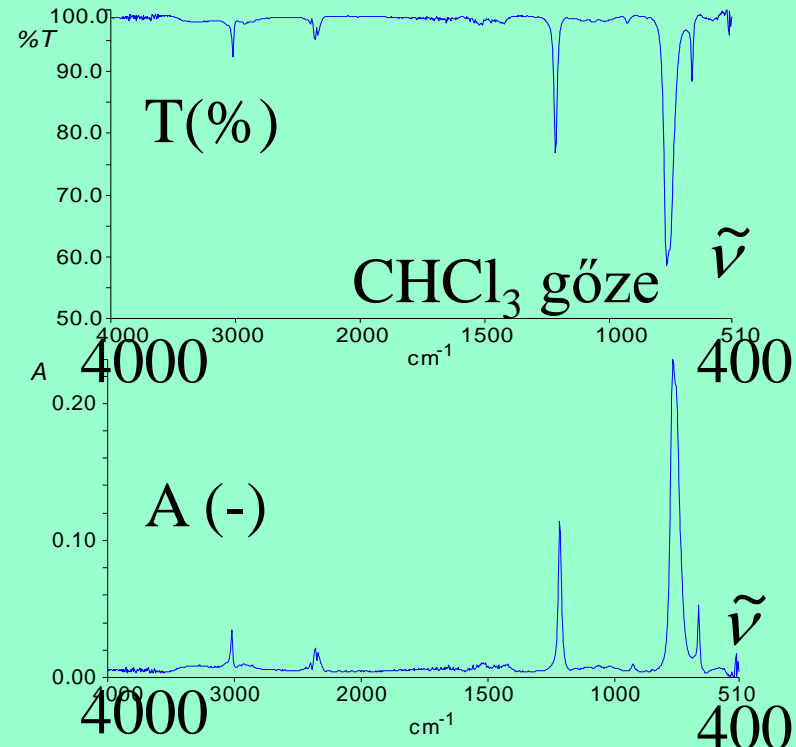
$$\tilde{\nu} \equiv 1/\lambda \text{ ill. } = \nu/c \text{ (cm}^{-1}\text{)}$$

(vele egyenesen arányos **fotonenergia** [E=h ν =hc/ λ =hc $\tilde{\nu}$] és a **frekvencia** ν , és fordítottan arányos a **hullámhossz** λ).

y = transzmittancia: $T \equiv I/I_0$
(T%=T x 100 (%))

y = abszorbancia: $A \equiv -\lg T$

[közvetlenül lehet még **y = intenzitás I**,
(sugárforrásé, mintáé, ‘referenciáé’) is megadható;
ill. közvetve **y = moláris abszorpciós tényező, ϵ**]

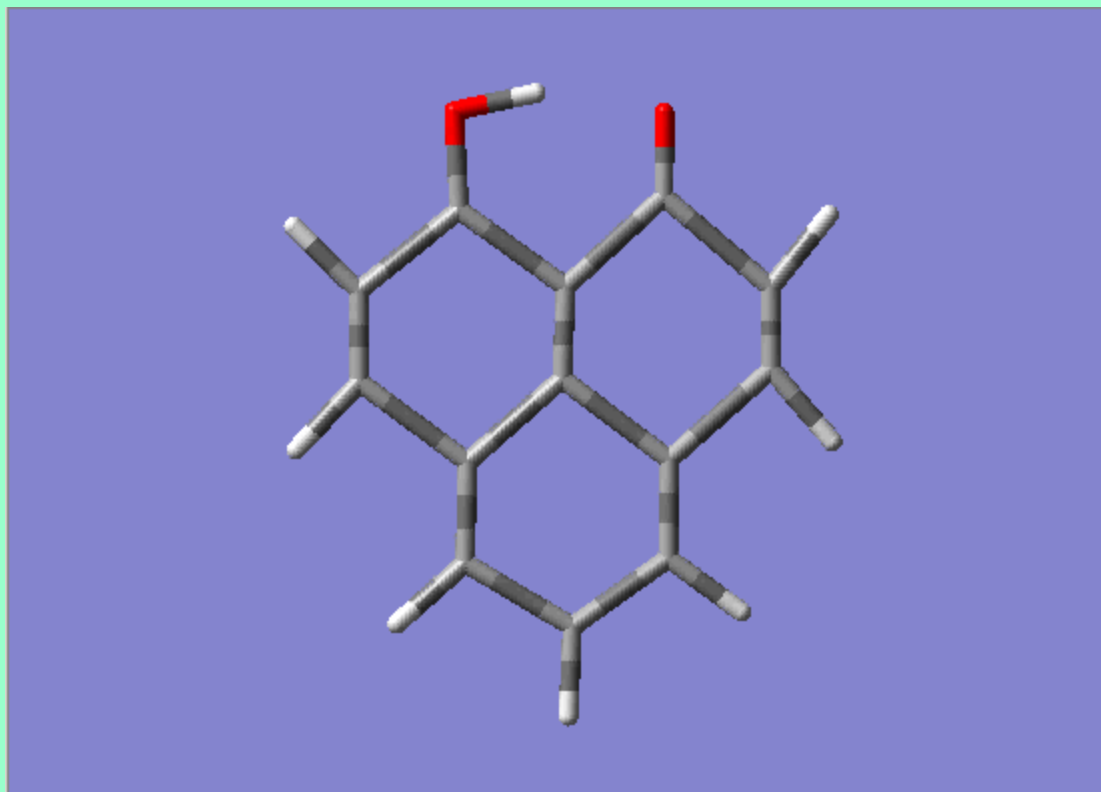

- Abszorpciós sávok = foton elnyelések: ilyenkor a kovalensen kötött egységek rezgései gerjesztődnek, a rezgési energiájuk (amplitúdójuk) nő!

Rezgések, rezgések gerjesztése és az IR-elnyelési sávok

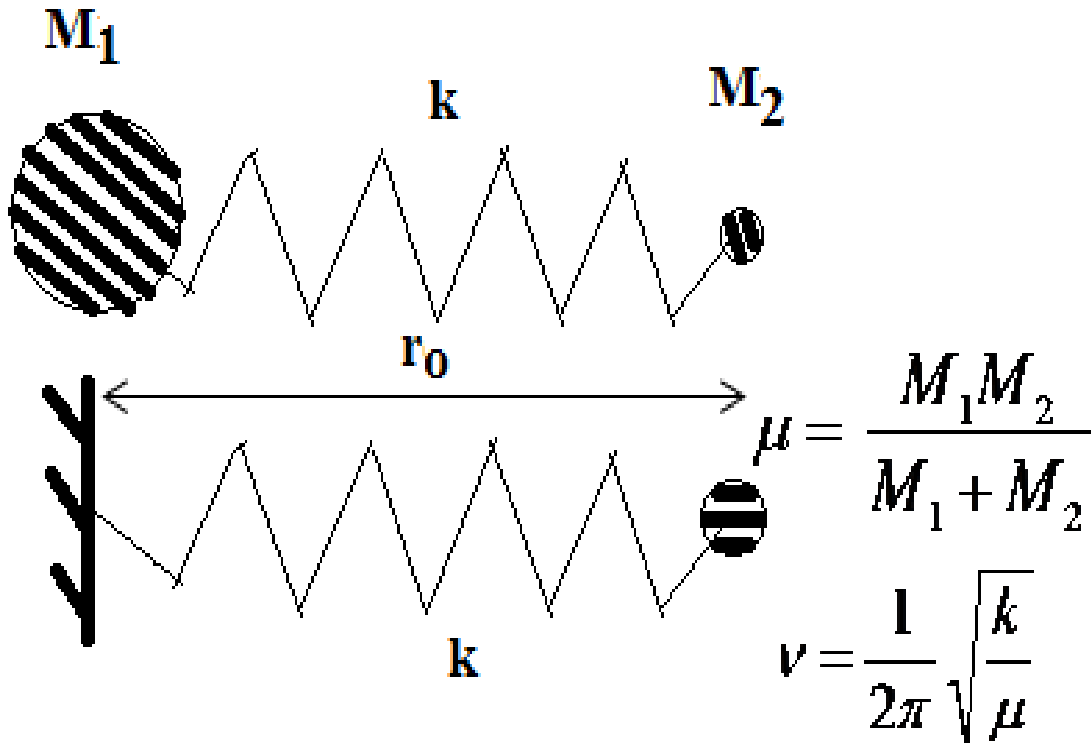
- Kovalens kötésű egységekké (molekulákká, összetett ionokká) összekapcsolódott – pontszerű testeknek tekintett – atomok (M_i , g/mol)
  - k_i rugóállandójú rugókkal összekötve (adott kovalens kötés erősség, rendűség, mellett)
  - Hook-törvénye szerint
  - harmónikus rezgőmozgásokat végeznek.
- A kovalens kötésű egységeknek ún. saját rezgési (v. saját normál)frekvenciái vannak, és ezek száma $3N-6$, (ill. $3N-5$ db lineáris molekulák esetén), ha N darab atom van az egységben.
- Normálrezgés esetén minden atom azonos frekvenciával azonos fázisban, azaz időbeli szinkronban harmónikusan rezeg) → ugyanilyen frekvenciájú fotonnal gerjeszthető magasabb energiaszintre, nagyobb amplitudóra
- Elnyelési sávok (a vonal kiszélesedések okai: gőz/gázokban a rotációs átmenetek szuperpozíciója; kondenzált állapotban másodlagos kötőerők befolyása)

Rezgések, rezgések gerjesztése és az IR-elnyelési sávok

Kétatomos bipoláros molekula rezgésének mechanikai modellje és energetikai leírása

Pontszerű testek, Hook törvénye, harmónikus rezgőmozgás

Saját frekvenciák száma:
($N=2$, lineáris molekula)
 $3 \times 2 - 5 = 1$ db

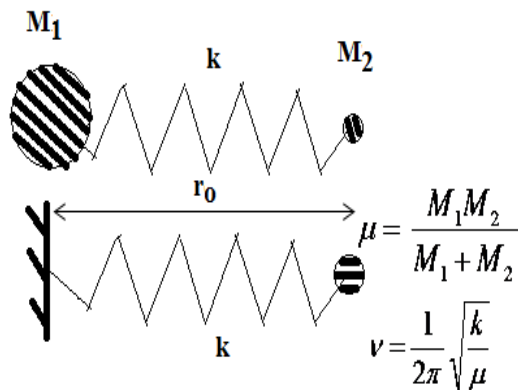
k rugóállandó =
kovalens kötés erőssége

Redukált tömeg: μ

Rezgési saját-
(normál) frekvencia

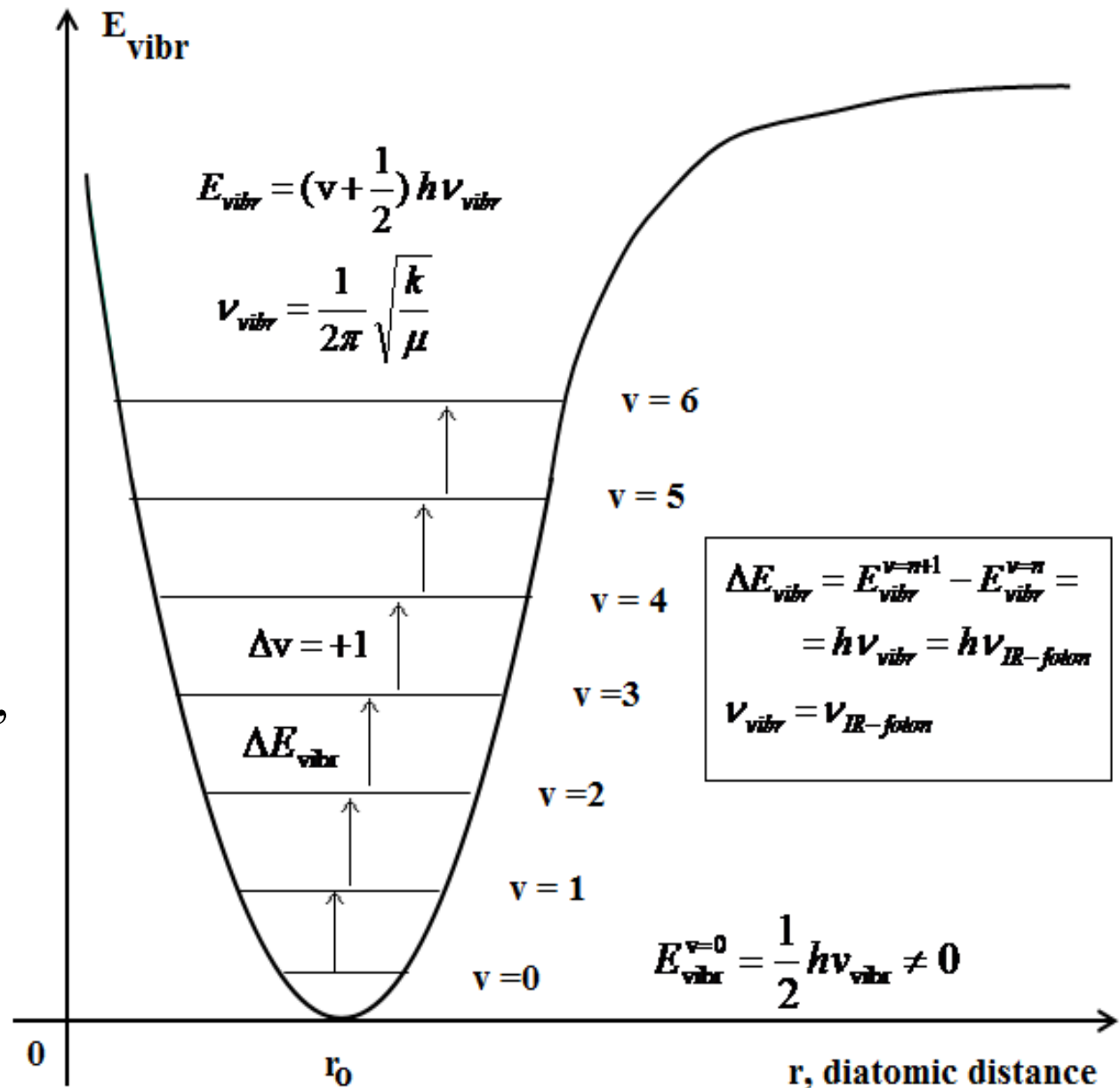
$$E_{\text{rezg}} = \frac{1}{2} k A^2$$

Kétatomos bipoláros molekula rezgésének kvantummechanikai modellje és energetikai leírása

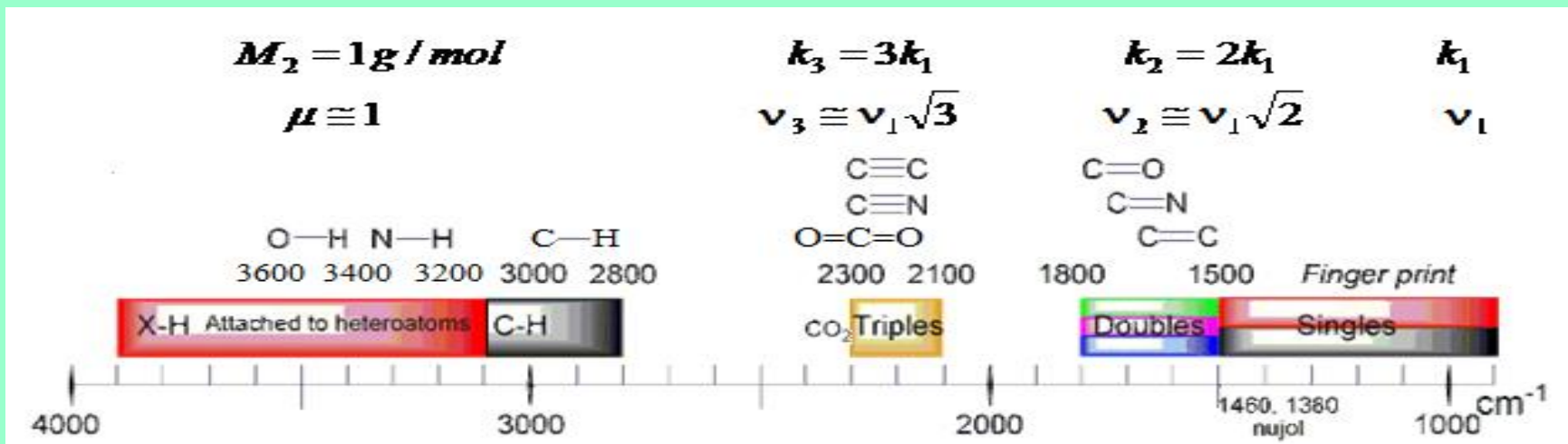
Rezgési energiaszintek, rezgési kvantumszám változása: $\Delta v = +1$, azaz rezonanciás a fotonabszorpció:

$$\nu_{\text{rezgés}} = \nu_{\text{IR-foton}}$$

Rezgések, rezgések gerjesztése és az IR-elnyelési sávok

- Egyes kötések, funkciós csoportok **karakterisztikus rezgéseiről** akkor beszélhetünk, ha egy rezgés esetén pl. az egyik kötés mentén észlelhető amplitudóhoz képest az összes többi kötés amplitudója elhanyagolható (kétatomos-modellszerű), vagyis a rezgés jellegzetes geometriai képet mutat és/vagy jellegzetes (típusosnak tekinthető) hullámszám-tartományba esik:
  - jellegzetes **vegyértékirányú (v. kötésnyújtási) rezgés**, (' ν ' ált. nagyobb hullámszámú);
  - jellegzetes **deformációs, vagyis kötésszög változási rezgések**, pl. síkban (kaszáló, ollózó), ill. síkra merőlegesen (bólogató, torziós), ' δ ', kisebb hullámszám jellemzi);
 Ahol ilyen egyszerűsödés nem igazán teljesül, de a rezgések hullámszámai mégis egyediek, úgyhogy ujjlenyomat-tartománybelinek nevezzük őket (ca. 1500, ill. 1000 cm^{-1} alattinak, FIR):
- Anharmonicitás $\rightarrow$ **kísérő (szatelit-) sávok**. Más egyidejűleg, ill. némelykor kvantáltan nagyobb energiával bekövetkező gerjesztések $\rightarrow$ **felhangok, kombinációs sávok**: alaprezgések többszörösei, összeadódásai; Szimmetria miatt eltűnő, egybeeső, vagy is **degenerált rezgések**;
- Sávintenzitás**: átmeneti/gerjesztési valószínűségtől, a rezgés során bekövetkező dipólusmomentum változástól függ. **Karbonil $\nu(\text{C}=\text{O})$ sávok általában igen intenzívek!**

Az IR-spektroszkópia alkalmazásai

- Minőségi analízis: azonosítás, elemzés
  - minden vegyületnek, de még a kristályos polimorf módosulatoknak is, (eltérő kristályszimmetriák, kristálytani pozíciók, kristályrácsbeli környezetek/erőtérek miatt) kissé más lehet az IR spektruma: pl. CaCO_3 (aragonit, kalcit); TiO_2 (anatáz, rutil);
  - Szerkezetmegállapítás, -megerősítés, szerkezeti elemzés: a funkciós csoportok jellemző sávjai (csoportrezgések) alapján

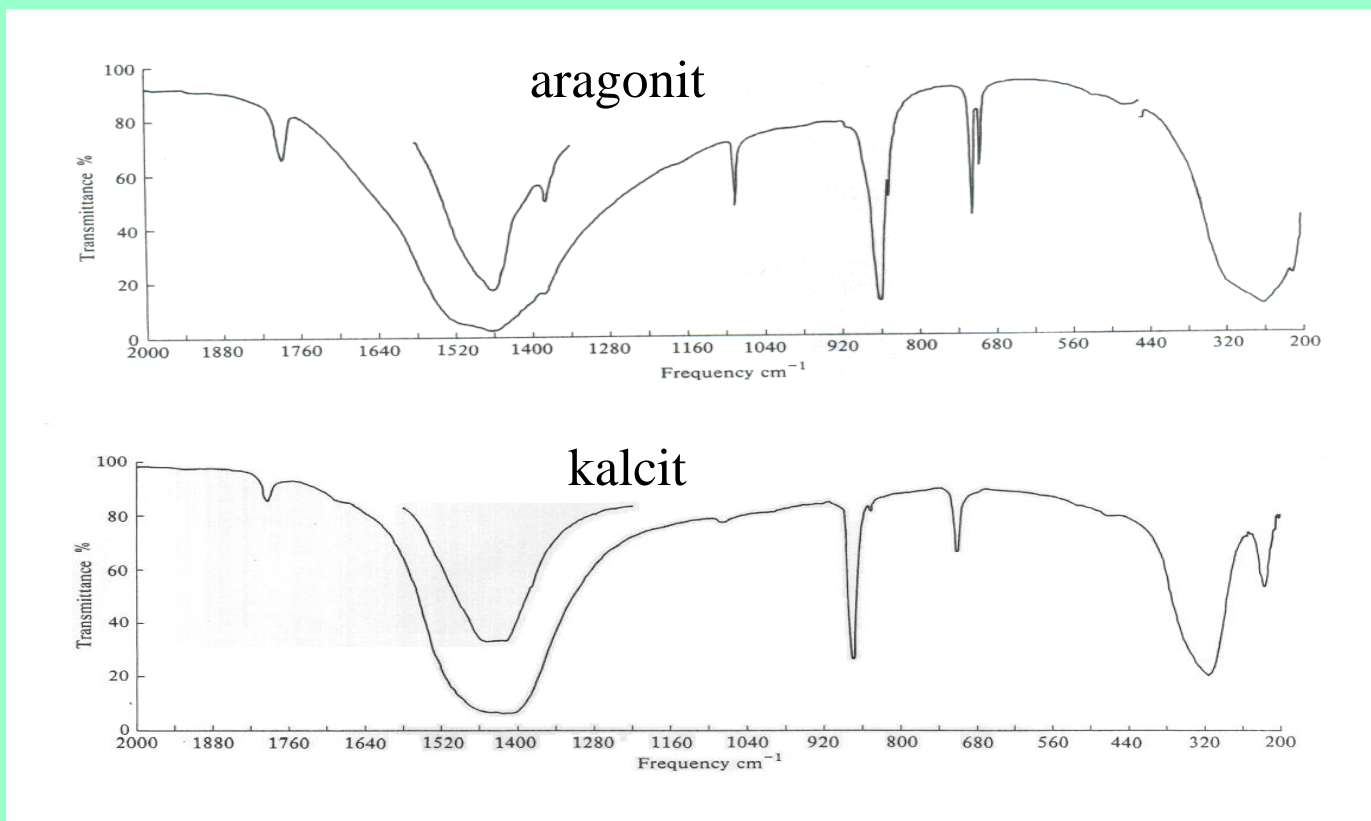
- Mennyiségi analízis

Lambert-Beer törvény alapján:

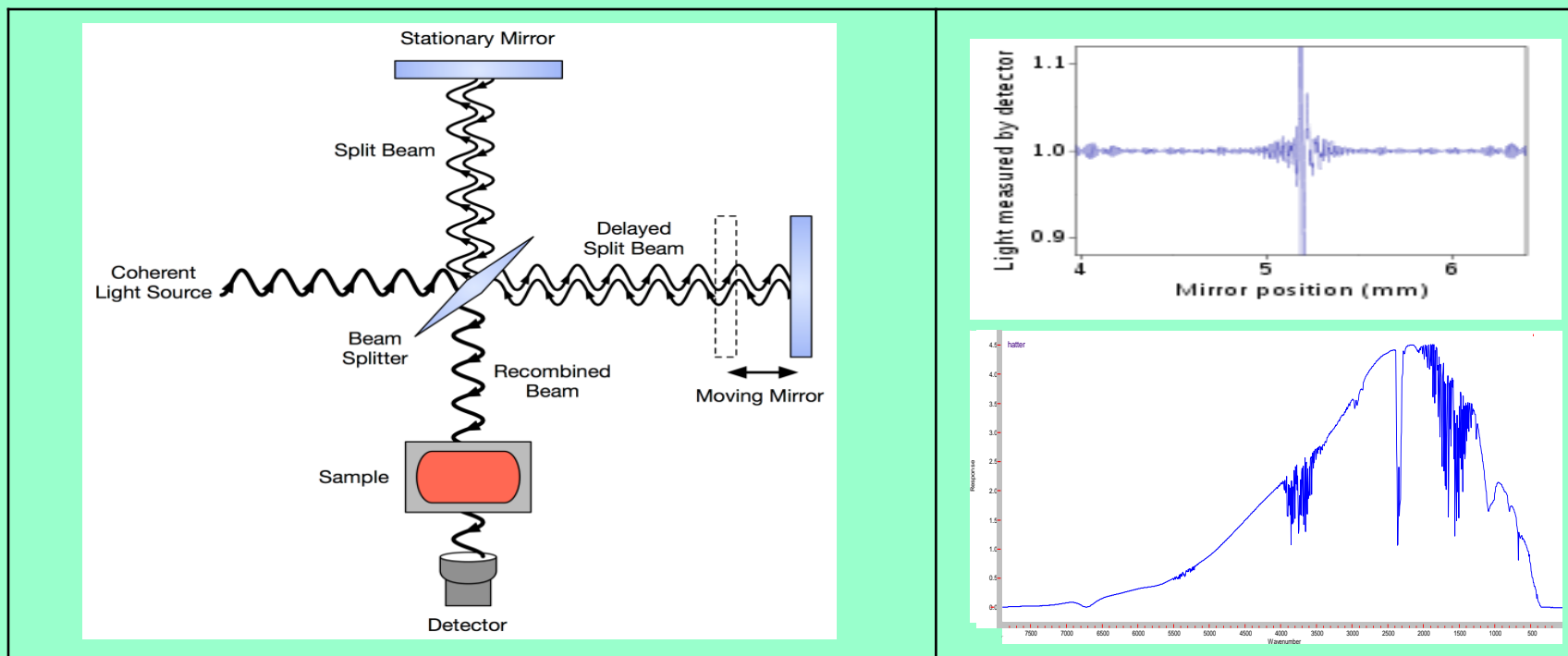
- csúcsmagasság (abszorbancia): $A = \varepsilon l c$, ahol
 c , az adott komponens koncentrációja,
 l , az optikai fényút,
 ε , az adott komponens moláris abszorpciós együtthatója
- sávterület (integrált abszorbancia) felhasználásával:

$$\int_{\tilde{\nu}_1}^{\tilde{\nu}_2} A \, d\tilde{\nu} = \int_{\tilde{\nu}_1}^{\tilde{\nu}_2} -\lg T \, d\tilde{\nu} = \int_{\tilde{\nu}_1}^{\tilde{\nu}_2} -\lg \frac{I}{I_0} \, d\tilde{\nu} = \int_{\tilde{\nu}_1}^{\tilde{\nu}_2} \lg \frac{I_0}{I} \, d\tilde{\nu} = \varepsilon l c$$

Az IR-spektroszkópia alkalmazásai

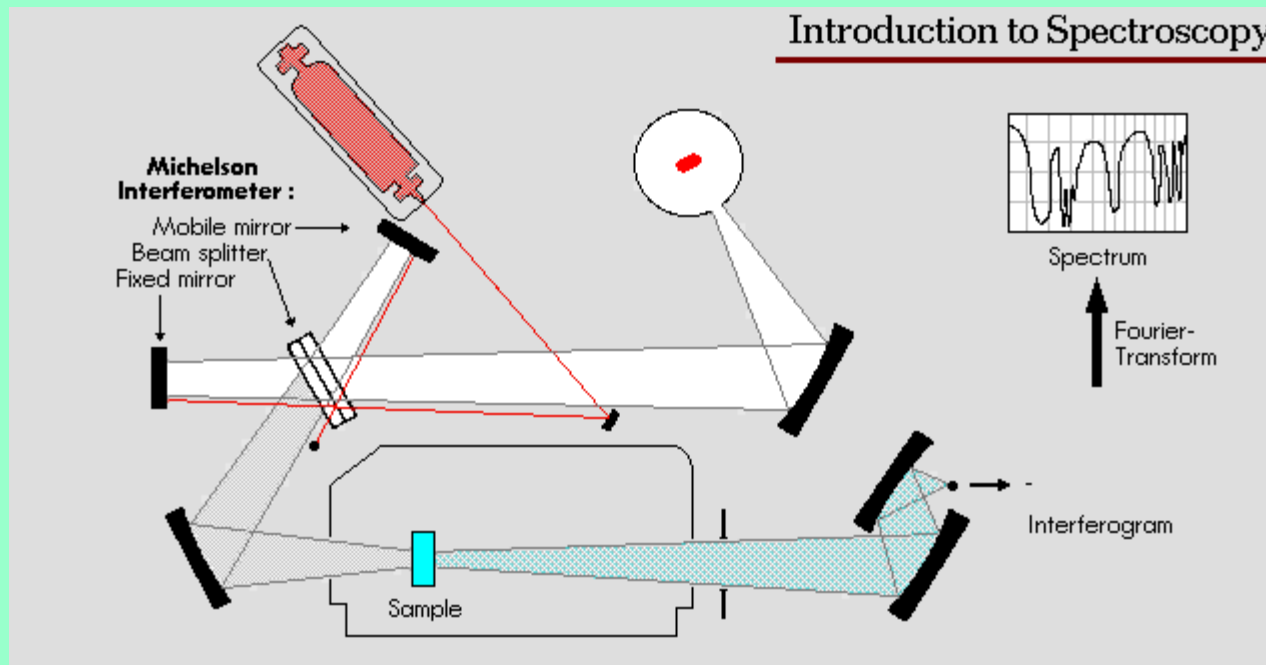

FT-IR-spektrométer (alapja a Michelson-féle interferométer)

- Fényforrás: Globár izzó (SiC), Nernst izzó (Zr-, Y-, és Er-oxidok keveréke), Cr-Ni tekercs
- Diafragmák (rések): B-stop, J-stop
- Fényosztó: vékony Ge-, Si-, vagy poli(etiléntereftalát)-film megfelelő hordozón
- Detektor: piroelektromos (deutero-triglicinszulfát, DTGS); fotovezető cella (HgCdTe₂, MCT, N₂₍₀₎)
- Számítógép, plotter, színes nyomtató
- He-Ne lézer

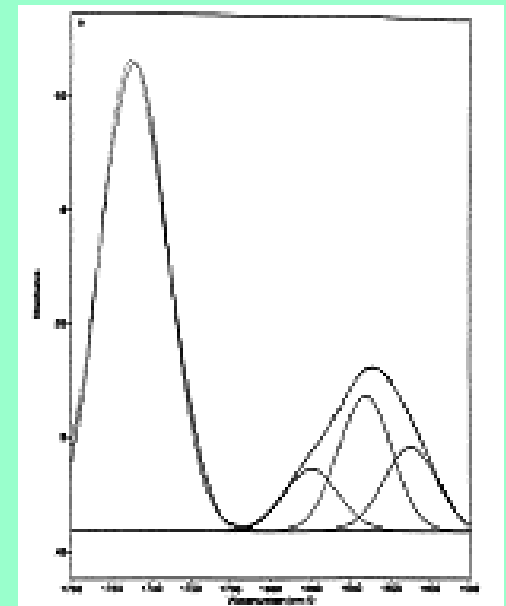
FT-IR spektrométer (alapja a Michelson-féle interferométer)

- Fényforrás: Globár izzó (SiC), Nernst izzó (Zr-, Y-, és Er-oxidok keveréke), Cr-Ni tekercs
- Diafragmák (rések): B-stop, J-stop
- Fényosztó: vékony Ge-, Si-, vagy poli(etiléntereftalát)-film megfelelő hordozón
- Detektor: piroelektromos (deutero-triglicinszulfát, DTGS); fotovezető cella (HgCdTe₂, MCT, N₂₍₀₎)
- Számítógép, plotter, színes nyomtató
- He-Ne lézer

A Fourier-transzformációs (FT) mérés előnyei

- Számítógéppel vezérelt mérés, interferogramok gyors felvétele/ digitális gyors FT-transzformáció/ spektrumgyűjtés/raktározás; spektrum-összevetés
- Gyors mérés: egy interferogram/spektrum kész 1-2 s alatt (vö. 1h!)
- Kimutatás/mérés alsó határai (LLD,LLM): N-szeres spektrumakkumulációval (Signal/Noise=jel/zajszórás=) = $\sqrt{N}$ -szeres jel/zaj-viszony javulás!
- Felbontás: 4- 0.001 cm^{-1} -ig
- Számítógépes spektrumértékelés:
  - Nagyítás/zoom/transzmittancia határok
  - Alapvonal-kijelölés/korrekció
  - Spektrumok összerajzolása/összevetése
  - Sávterület integrálás /meghatározás
  - Átlapoló sávok felbontása - görbeillesztéssel:
    - (dekonvolúcióval)

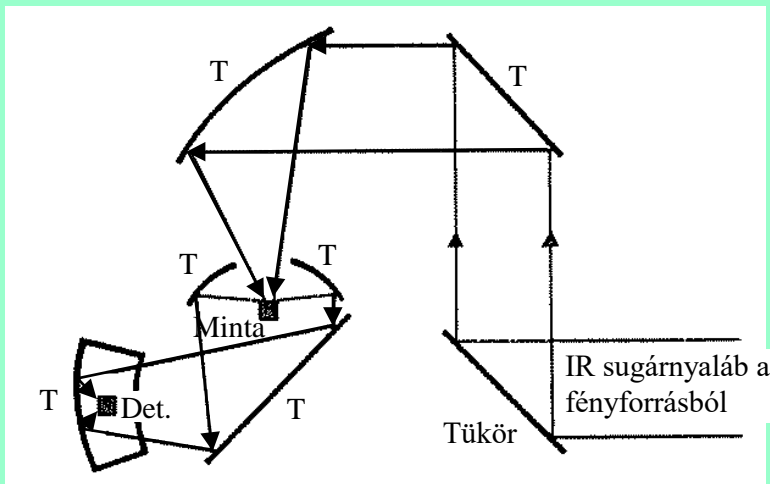
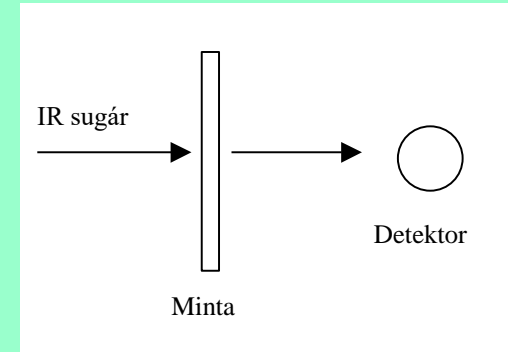
Méréstechnikák I.

- Szilárd fázis:

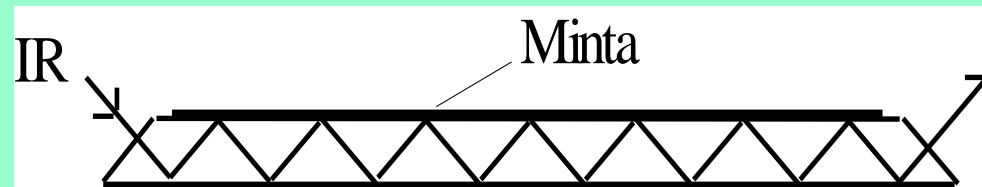
- Mintaelőkészítéssel: transzmissziós üzemmódban

- pasztilla (KBr, CsI, polietilén)
- Nujolos (ásványolaj)szuszpenzió
- Filmként/réteggént átvilágítva

- Mintaelőkészítés nélkül: reflexiós technikák, mikroszkóp, ATR

Diffúz reflexió (DRIFT)

Gyengített teljes reflexió (ATR)

Méréstechnikák II.

- Folyadékfázis

- film két ablak között (0.005-0.01 mm): tiszta folyadékok
- folyadékcella (0.02-1.0 mm): oldatok

! Oldószerelnyelés !

- ATR (gyengített teljes reflexiós) módszer: vizes oldatok, tiszta folyadékok (ZnSe- vagy gyémántkristállyal)
  - kis optikai úthossz: oldószersávok nem zavarják

! kisebb érzékenység !

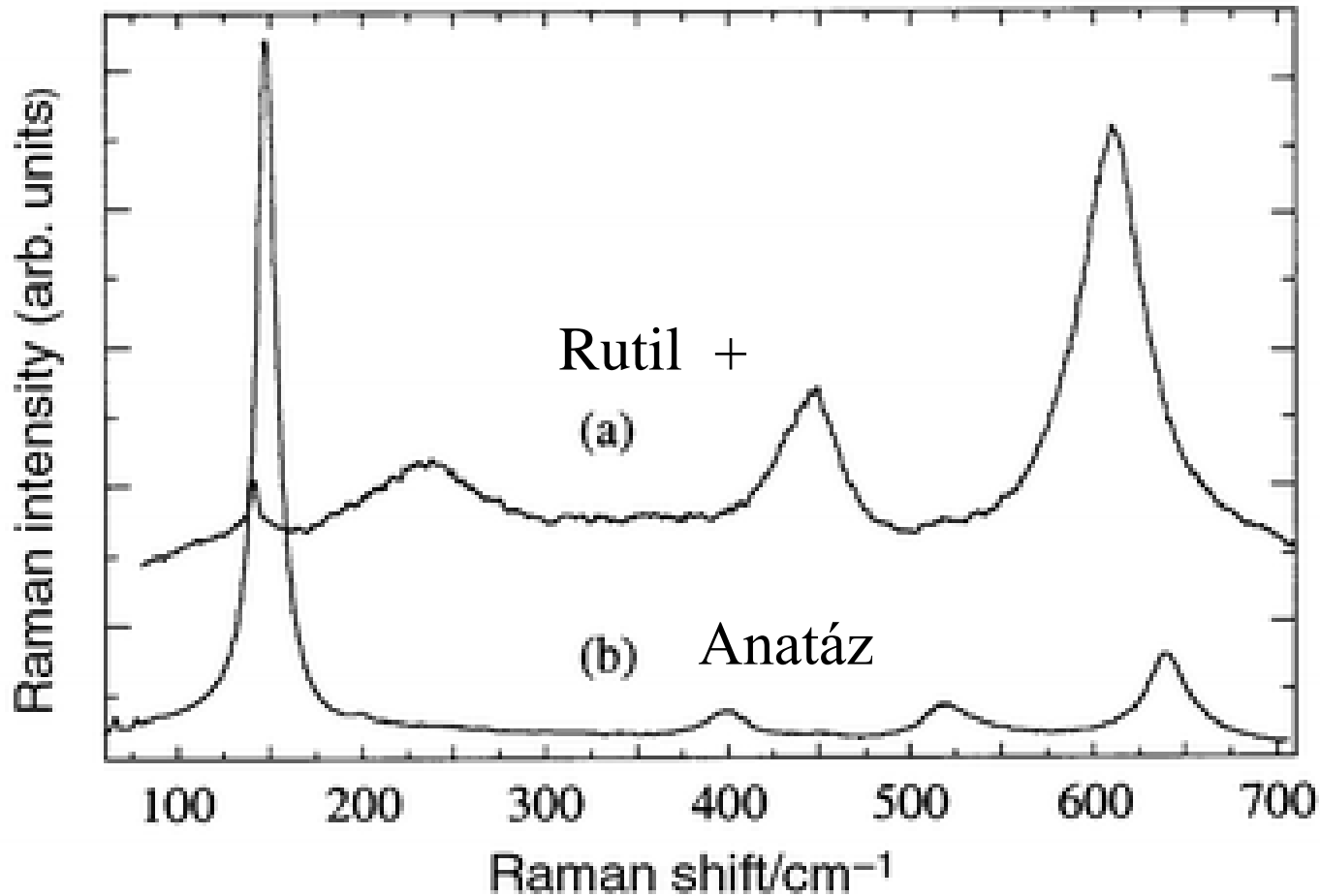
- Gázfázis:

- gázcella: 10 cm - 300 m, tükörrendszerrel hosszabbítva a fényutat

TiO₂ polimorf módosulatok Raman spektrumrészletei

Elektronikus és rezgési energia(term)sémák IR, Raman és fluoreszcens átmenetekről

IR absz.; Rug.szórás; Anti-S, Stokes, (Pre)Rezonanciás, Fluoreszcencia

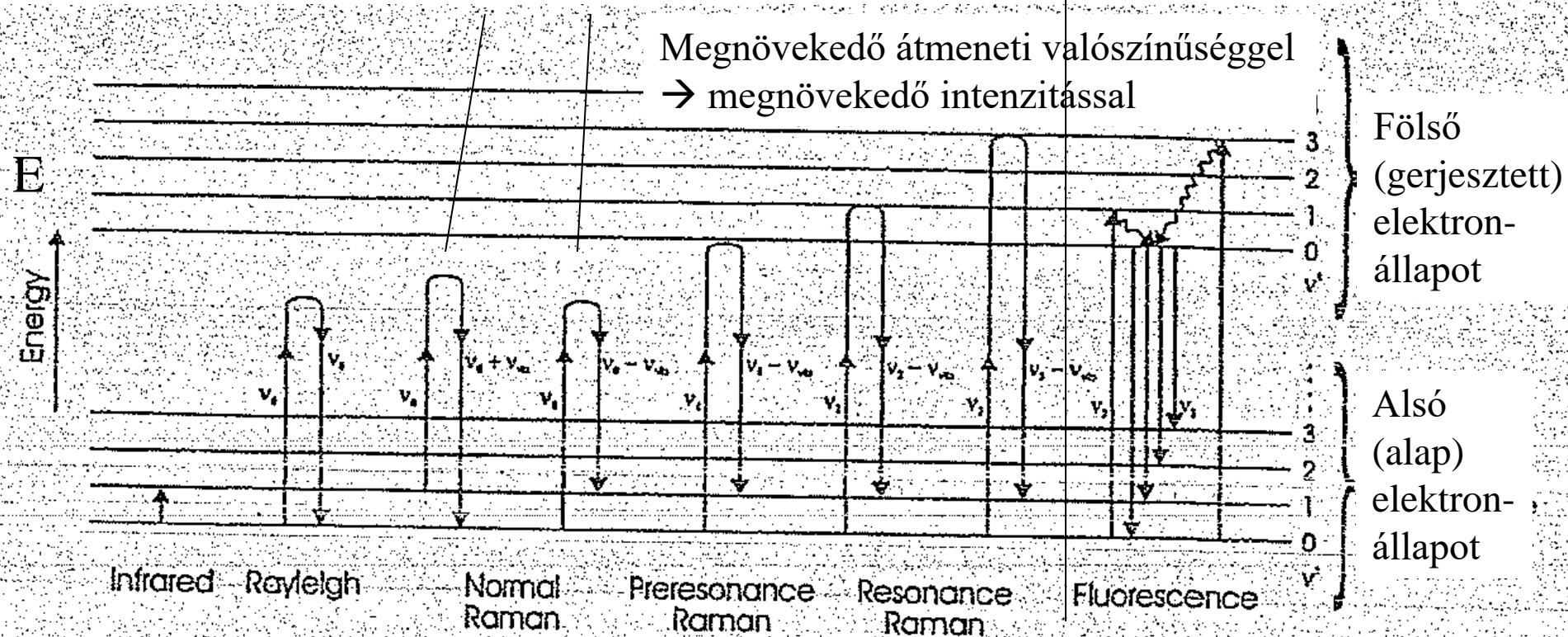
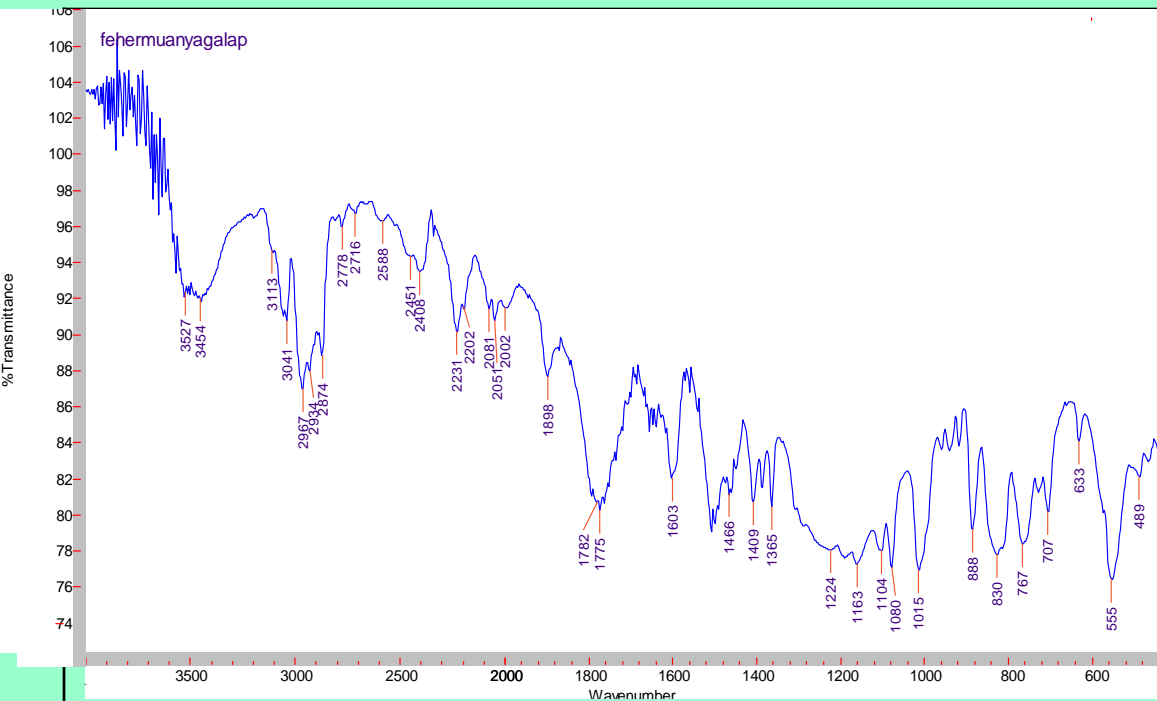

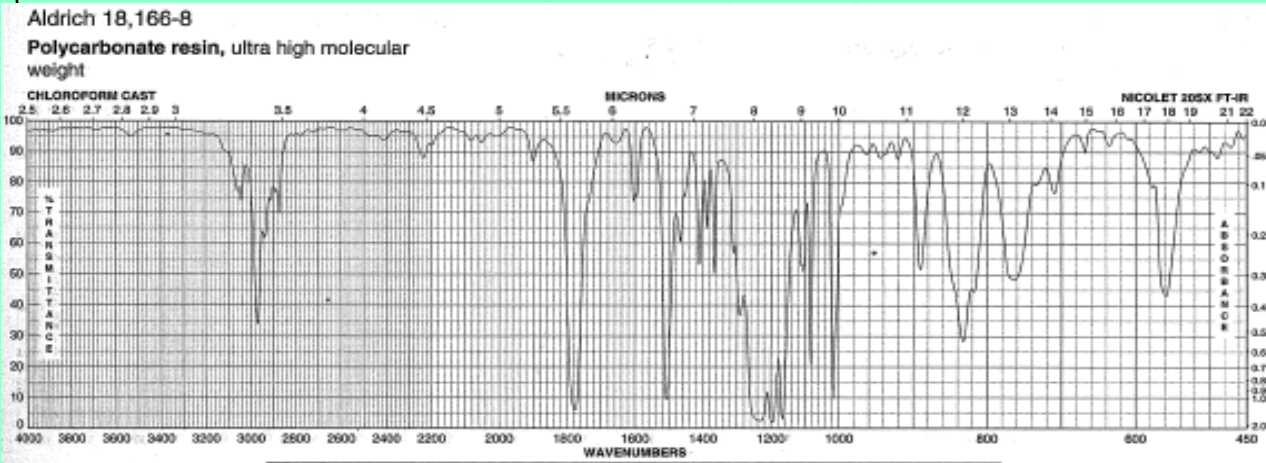
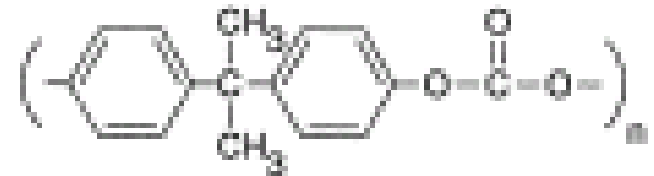
Figure 25.23. Electronic and vibrational term scheme for IR, Raman and fluorescence transitions

+ Surface Enhanced Raman Scattering (SERS) durva Ag- vagy Au- fémfelületeken

Műanyagok azonosítása

Polikarbonát,
reszelékként,
KBr-ban

Műanyagipar

- Szerkezeti tulajdonságok (végcsoportok, láncelágazások, konfiguráció, konformáció)
- Szennyezők, adalékanyagok, monomer maradékok azonosítása és mennyiségének meghatározása
- Technológiai folyamatok nyomonkövetése (vulkanizálás, polimerizálás, degradálás)
- Külső tényezők (nyomás, hőmérséklet, sugárzás, kifáradás, időjárási viszonyok) hatásának vizsgálata

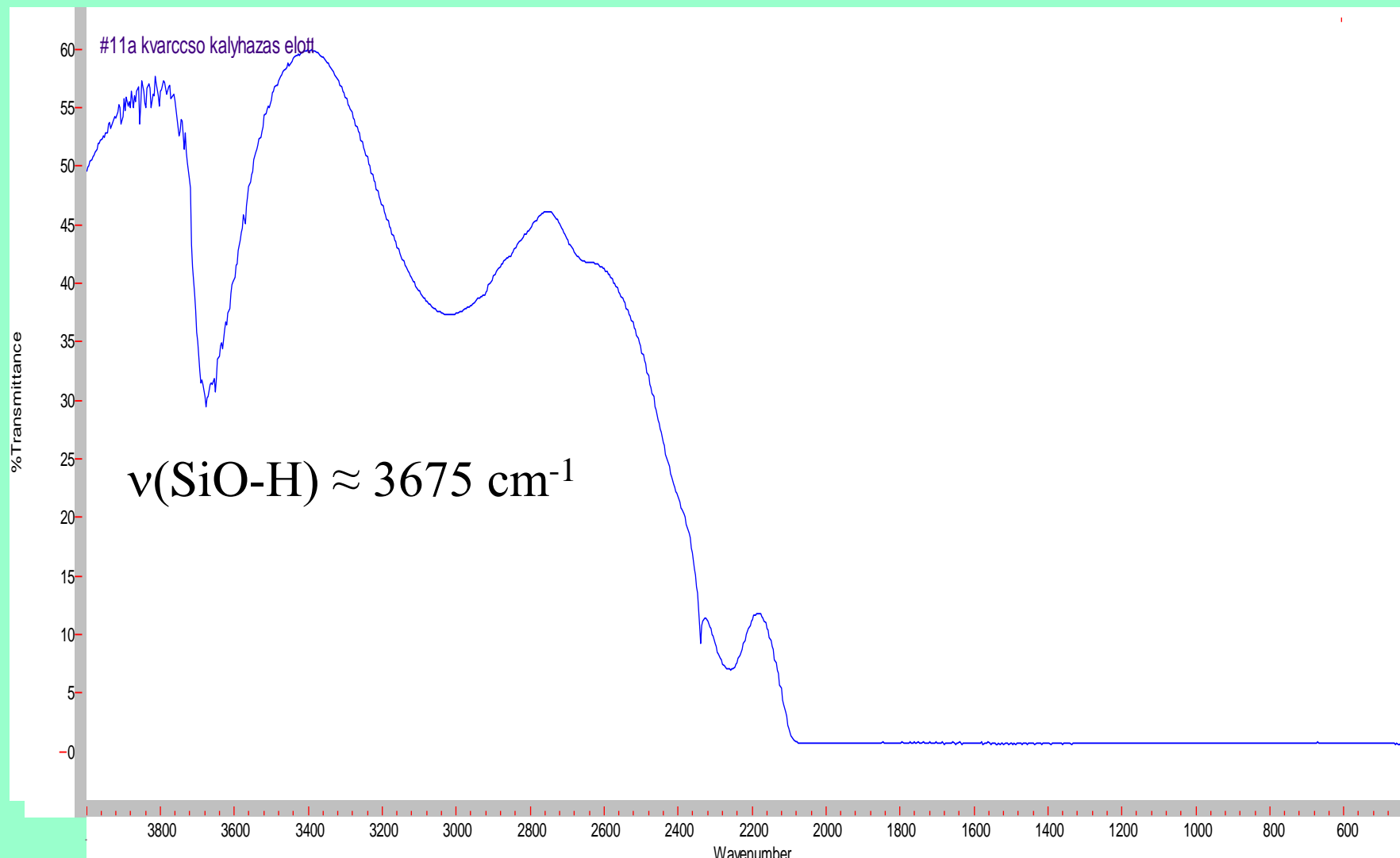
Textilipari alkalmazások

komponensek minőségi és mennyiségi analízise

- ATR: felület ill. belső összetétel vizsgálata
- Vizsgálandó komponensek kioldása:
  - oldat mérése: vigyázat oldószerelnyelés !
  - bepárlási maradék mérése pasztillában ill. Nujolos szuszpenzióban
  - ATR kristály felületén filmképzés

Kvarcüveg maradék szilanolos (Si-) OH-csoport-
tartalmának meghatározása, LLM=10 ppm-szint körül
elméleti összefüggés alapján, (átvilágítva, levegő háttér)

Differencia spektroszkópia

- Nagy jelentőségű többkomponensű minták esetében.
- Kritérium: komponensek nem léphetnek kölcsönhatásba egymással, mert akkor elcsúsznak a sávok
- Kis intenzitás: rossz jel/zaj viszony a különbségspektrumban
- (Régi készülékek: hullámszámskála stabilitás)
- Pasztillás technika esetében gondos mintaelőkészítés szükséges: inhomogenitásokon szóródás – spektrumban változnak az intenzitásarányok
- Christiansen effektus sávtorzító hatása többfázisú mintáknál

PVC adalékok vizsgálata különbség spektroszkópiával

Ütésálló PVC

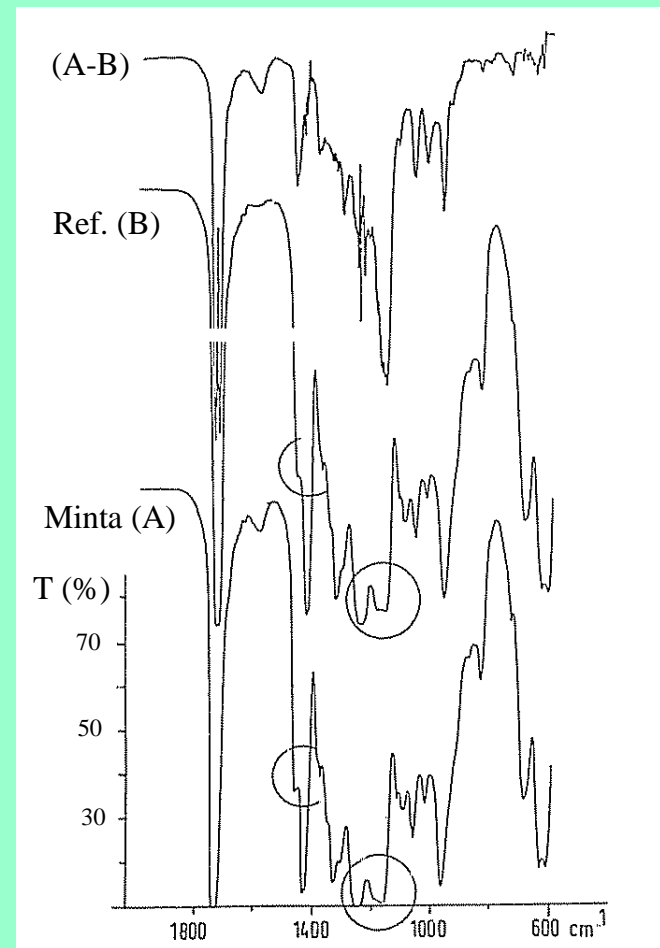
Adalék:

fumársav észter + butadién

Referencia sávok a kivonáshoz:
600 cm^{-1} -nél

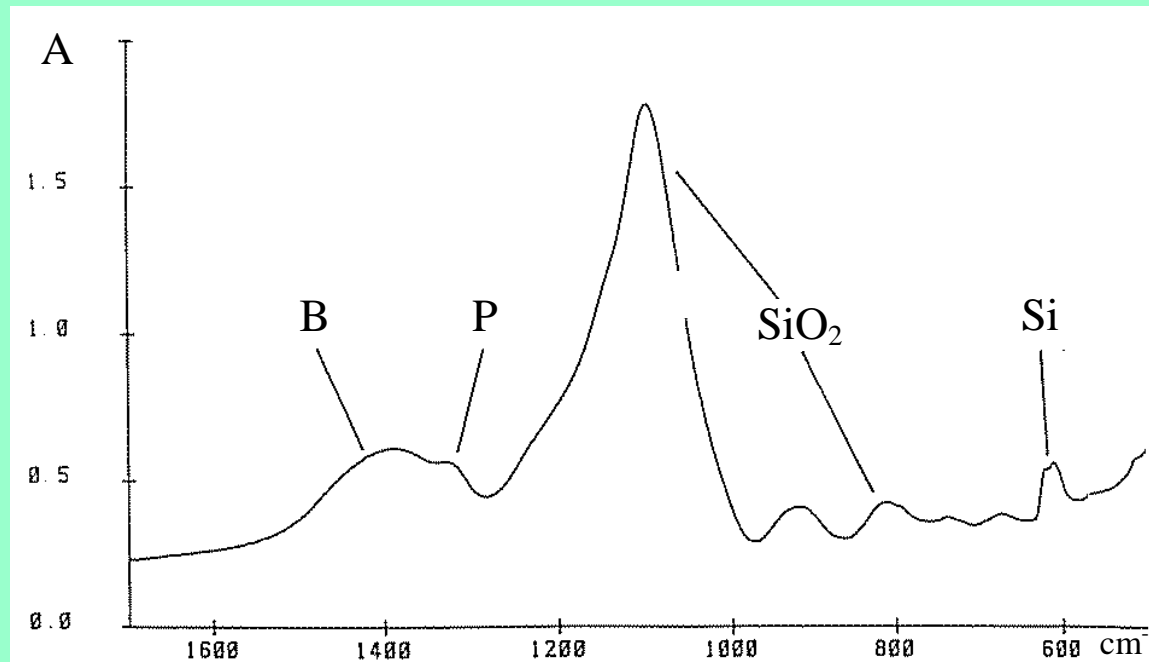
Különbség spektrum:

kb. 25% többlet az A(!) mintában

Félvezetőipar I.

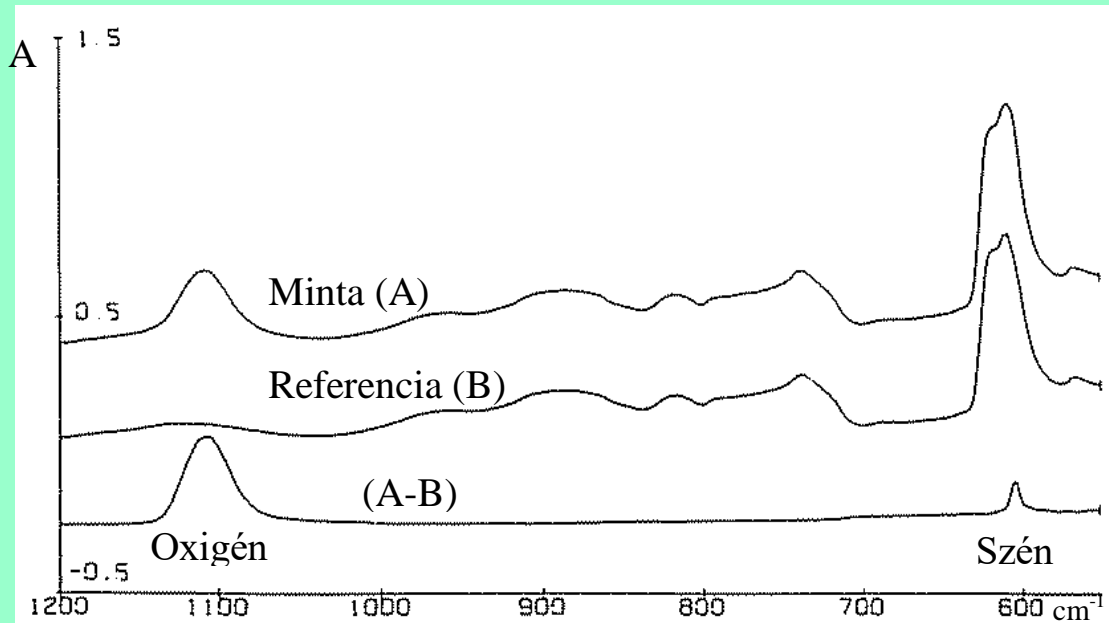
Si felületi B-P-szilikát bevonatának ellenőrzése

- B- és P-szilikátok rezgései az 1300-1500 cm⁻¹ tartományban
- Átlapoló sávok: pontos mennyiségi analízishez sávfelbontás kell

Félvezetőipar II.

Si oxid és karbidszennyezettségének meghatározása

- Különbség spektroszkópia szükséges
- Oxid sávja 1100 cm⁻¹-nél: jól felismerhető, értékelhető
- Karbid sávja 610 cm⁻¹-nél: csak a különbségspektrumban jelenik meg

